

Araştırma Makalesi/Research Article

KOCAELİ ROMANLARINDA GEÇİŞ DÖNEMİ: ÖLÜM*

THE TRANSITION PERIOD IN THE ROMANS OF KOCAELİ: DEATH

Eylem ATAMAN POLAT**

*Geliş Tarihi: 12 Nisan 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Halk bilimine göre geçiş dönemlerinin son aşaması olan ölüm dönemi, Kocaeli Romanlarının yaşantılarında incelenmiştir. Roman kültürünün günlük yaşantıdaki izlerini, uygulama pratiklerini ve diğer komşu kültürlerle olan etkileşimini belirleyen unsurlar, inanç, adet, töre ve törenler ve bunlara ait bulgular ölüm olayı ile değerlendirilmiştir. Kocaeli ili sınırı içinde İzmit ve Kandıra ilçelerinde yer alan Akçakayran, Kozluk, Serdar ve Tavşantepe Mahallelerinde alan çalışması yapılarak kaynak kişi görüşmeleri kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişilerin Roman dilini bildikleri ve kullandıkları tespit edilmiştir. Bu mahallelerde yaşayan ve mevsimsel göçerlik özellikleri de gösteren Romanların geçtikleri yerlerin kültürel ve inançsal izlerini taşıdıkları, Alevi ve Sünni inancına bağlı oldukları belirlenmiştir. Farklı uygulama ve pratiklerin inanca ve göç yerlerine göre şekillendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Roman, Halk bilimi, Geçiş Dönemi, Ölüm

ABSTRACT: The death period, which is the last phase of the transition periods of folklore, was examined in the lives of Romans of Kocaeli. The elements that determine the traces of Roman culture in daily life, its practices and its interaction with other neighboring cultures, beliefs, traditions, customs and ceremonies and their findings were evaluated with the death event. A field study was conducted in Akçakayran, Kozluk, Serdar and Tavşantepe neighbourhoods in İzmit and Kandıra districts within the boundary of Kocaeli province, and resource person interviews were recorded. It was determined that the resource people know and use the Roman language. It was identified that the Romans living in these neighborhoods and showing seasonal nomadic characteristics bear the cultural and religious traces of the places they passed through, and are devoted to the Alevi and Sunni beliefs. It was observed that different implementations and practices are shaped according to beliefs and places of migration.

Key Words: Roma, Folklore, Transition Period, Death

* Bu Çalışma *Kocaeli Romanlarında (Akçakayran, Kozluk, Serdar, Tavşantepe) Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans mezunu, eylematamanpolat@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7163-089X>

GİRİŞ

Geçiş dönemlerinin üçüncü ve son aşaması olan ölüm olayında doğum ve evlenmede olduğu gibi birçok davranış, adet, inanç, töre ve törenlerden oluşur. Ölüm, somut olarak insan yaşamının sona ermesidir ama insan topluluklarının inanış ve törenlerinde bu olay da doğum ve düğün gibi bir geçiş aşaması değerini taşır; ölümden sonra da ölümlerin yaşayanlarla ilişkileri alışverişleri süre gitmektedir (Boratav, 1984: 194). Bilinmeyene duyulan korku ve yakınlarını kaybetmenin verdiği acı ölümlerle ilgili uygulamaları sık ve önemli hale getirir. Ölüm çevresindeki inanmaları üç grupta toplamak olanaklıdır. Ölümlerin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak, geri dönüp bu dünyaya uğursuzluk vermemesini sağlamak ve ölümlerin yakınlarının üzüntülerini azaltarak günlük hayatlarına devamlarını kolaylaştırmak adına yapılmaktadır.

İnsan doğar, büyür ve ölür. İnsan yaşamı ölümlerle nihayetlenir. Ölümün de diğer geçiş evreleri gibi süregelen adetleri vardır ve bu adetlerin pek çoğu inanma temellidir. Ölüm olayında etkili olan en önemli duygu korkudur ve bu duygu etrafında gelişen birtakım sakıncalar, hazırlıklar, korkuyu hafifletmenin bir yoludur. Matem uygulamaları tarihin ilk zamanlarından beri vardır. Örneğin; eski Türklerde “Yuğ törenleri” düzenlenir ve bu törende ölümlerin mezarı etrafında yedi defa dönerlerdi (Banarlı, 1976: 44). Ölüm olayı ile ölümler anlamlandıramayan insan ölümlerle ilgili düşüncelerini, sıkıntılarını birtakım uygulamalarla hafifletmeye anlam vermeye çalışmıştır. Canlı varlığın hayati fonksiyonlarının sona ermesi olarak bilinen ölüm, insanların yaşantısında yaralan maddi ve manevi bütün kültürel değerleri inceleyerek geleceğe miras kalmasını amaçlayan halk biliminin önemli aşamalarından birini oluşturmuştur.

İnsanoğlu için ölüm gerçeği üzücü, soğuk ve acı dolu fakat kaçınılmaz olmuştur. Doğan her canlı bir gün bu gerçeğe karşılaşır. İnsanlar ölümlerini, “öte dünyaya uçmak”, yani hayatın sonu olarak algılamaktadır. İnsan hayatının son aşaması olan ölüm insanlar tarafından zor kabul edilen bir gerçektir. Yaygın olarak çaresizlik oluşturan ölüm can ve bedenin birbirinden ayrılmasıdır. Ölümü uzaklaştırmak, ölenin öte dünyada huzur içinde olmasına yönelik işlemleri yapmak, ölenin yakınlarına ve çevresine yeni ölümler gelmesinin önüne geçebilmek, ölenin yakınlarını yeniden gündelik yaşama katılmasını ve toplumsal adaptasyonunu sağlamak halk arasında ölümlere karşı çaresiz kalan insanın ölümlerle duyulan çaresizliği hafifletme çabasıdır. Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan adetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan aralarında gerek coğrafî, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inanmaları,

adetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşırtıcı benzerlikler görülmektedir (Örnek,1977: 20).

Kocaeli ilinde yaşayan Romanların yaşantıları ölüm geçiş dönemi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmamız İlde çeşitli mahallelerde ikamet eden ve yer yer göçerlik özelliği gösteren Romanların yoğun olarak yaşadığı dört mahallede gerçekleşmiştir. Bu mahalleler Serdar Mahallesi, Tavşantepe Mahallesi, Kozluk Mahallesi ve Kandıra Akçakayran Mahallesi'dir. Çalışmada belirtilen mahallelerde saha çalışması yapılarak ölüm döneminin inanç, adet, töre ve törenlerle gelişen uygulamaları araştırılmıştır. Çalışmamızda gözlem ve görüşme teknikleri de kullanılmış ses ve görüntü alma aygıtlarından yararlanılmıştır. Çalışmamızda otuz altı Kaynak kişi ile bir yıl boyunca çalışılmış ve kaynak kişiler kayıt altına alınmıştır. Mahalleler, kahvehaneler, evler ve ibadet yerleri ziyaret edilmiştir. Türkiye’de folklorun bir ilim şubesi olduğu gerçeğinden yola çıkarak halk biliminin içerdiği konular içinde önemli bir yer teşkil eden geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm geçiş dönemini Roman kültürü bakımından tanımak ve devamlılığını sağlamak amacıyla yapılmış olan bu çalışmada ölüm olayı ve ritüelleri araştırılmıştır.

Bu çalışmada ölüme ilgili inanış, uygulama ve pratikler üç başlıkla ele alınmıştır. Bunlar: ölüm öncesi, ölüm sırasında ve ölüm sonrası biçimindedir. Bu başlıklar kendi içerisinde alt başlıklarla sınırlanmıştır.

1.ÖLÜM ÖNCESİ

Bedenin hayati fonksiyonlarının bitmesi ve yaşam gücünün sona ermesi olan ölüm aile üyeleri için aileden birinin yaşadığı çevreden alınması kaybedilmesidir. Bununla birlikte dini inançlara göre yeni bir hayatın başlangıcı kabul edilir. Ölüm için gerçekleşen inanç törenlerinin, toplum yaşantısında sahip oldukları büyük önem, uygulamaların çeşitliliği ve yaptırım gücü ölüm olayının toplumda ortaya çıkardığı korkunun etkilerini ortaya koymaktadır. Ölüm olayı nedeniyle düzenlenen dinî törenlerin grup yaşantısında oluşturduğu etkiler, ölenin toplumsal statüsü çerçevesinde büyük yankılara neden olmaktadır. Çalışma yaptığımız dört mahallede ortak ve farklı şekilde ölümü düşündüren ön belirtiler ve kaçınmalara rastlanmıştır. *Mulaz* olarak isimlendirilen ölüye büyük bir saygı duyulduğu ve ölen kişiden korkulmadığı görülmüştür. Kaynak kişilerden Necmi Sevinç“ *ölümün yüzü soğuktur fakat ölüm insanlık halidir mecbur öleceksin, ölümü erteleyebilirsin ama kaçamazsın* ”sözleri ile ölüme ilgili kaçınmalara nasıl yaklaşıldığını ifade etmiştir.

1.1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler

Halk arasında bu denli korkulan ve üzüntü yaratan ölüm olayı etrafında ölümü düşündüren, ölen kişi ve ait olduğu grup etrafında şekillenen, birtakım inanma ve uygulamalar vardır.

Rüyalar, gök olayları ve günlük yaşamdaki çeşitli pratiklerle ilgili olan bu inanmaların en yaygın olanları hayvanlarla ilgili olanlarıdır. Köpek ulumasının, baykuş ötmesinin, kargaların sürüler halinde uçuşarak ses çıkarmasının ölüm getireceğine inanılır. Köpeğin, önünde uluduğu evden veya mahalleden cenaze çıkacağı düşünülür. Baykuş evin damında ötüyorsa o eve veya hane akrabalarından birine, ev dışında ötüyorsa mahalleye veya köye uğursuzluk getireceği düşünülür. (KK3,6,11,34)

Kaynak kişilerden Bahçe Ersoy “*Rüyada beygir görmek tabut görmektir, Köpek kapıda uludu mu kademsizliktir ölü var demektir*” şeklindeki sözleriyle ölümle ilgili inanmalarını aktarmaktadır. Ölümü düşündüren diğer ön belirtiler şunlardır:

- Ölecek kişinin gözü kısılır, burnu küçülür, ter içinde kalır (KK3).
- Benzi sararır. Benzi yeşillenir (KK33).
- Rüyada ayakkabı görmek mezar görmektir (KK6).
- Ay tutuldu mu tüfek atılır ölüm var demektir (KK23).
- Gökte yıldız kayarsa birinin öleceğine inanılır (KK11).
- Rüyada ölen kişi birini çağırırsa o da giderse öleceğine inanılır (KK28).
- Hastanın geçmişten bahsetmesi, bazı kişileri görmek istemesi, şuurunun gidip gelmesi (KK14).
- Hastanın yakınlarının gözü seğirir (KK33).
- Gök gürlmesi, çok yağmur yağması (KK2).

1.2. Kaçınmalar

Çağrışım yoluyla ölümü hatırlatan, başka bir söyleyişle ölüm için ön belirti sayılan belli olayların, eşyanın, düşlerin, psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin yanında, yerine getirilmediği zaman ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar da görülmektedir (Örnek, 1971: 37).Yeni bir ölümün olmaması, ölenin geride kalanları rahatsız etmemesi, ölenin ruhunun rahat etmesi için birtakım pratikler uygulanmaktadır. Yerine getirilmesi uygun olan ve yerine getirilmezse birtakım olumsuzluklar doğuracağına inanılan pratikler şöyledir:

- Örümcek, kedi, köpek gibi hayvanlar öldürülmez (KK6).
- Cam veya ayna kırılmaz (KK7) .
- Gece gece sakız çiğnenemez (KK7) .

- Ölünün yüzüne bakılmaz özellikle hamileler ve çocuklar bakmaz, yakını değilse bakmaz (KK17).
- Mezarlıktan geçilirken müzik açılmaz, elle gösterilmez, ısıklık çalınmaz (KK18) .
- Mezarlığın yakınlarına çiş yapılmaz (KK35) .
- Gece rahmet okunmaz Rahmet gündüz okunur (KK6).
- Mezar üstündeki çiçekler koparılmaz (KK36).
- Ölünün eşyaları giyilmez (K11) .
- Ölünün arkasından su dökülür (KK1) .
- Gözü yere bakanın öleceğine inanılır (KK4).
- Evin halıları yerleri temiz olursa kötülükler de uzaklaşır (KK34).

2. ÖLÜM SIRASI

2.1. Ölüm Anında Uygulanan Âdetler-Ölüyle İlgili İnanışlar

Çalışma yaptığımız mahallelerde uygulanan adetlerin yaygın olarak benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Ölüm anında yapılan uygulamalar şu şekildedir:

- Mahallelerde ölüm anında ölecek hastanın eş, dost ve yakınları hastanın yanında bekler ve ölecek hasta yalnız bırakılmaz (KK16).
- Hastanın yanında dua okunur, Kuran-ı Kerim okunur (KK35).
- Hastaya bir isteğinin olup olmadığı sorulur, istekleri yerine getirilir (KK15)
- Hastaya su verilir (KK13,24,34).
- Öleceği anlaşıldığı zaman sağ tarafa çevrilir (KK19).
- Başı kible yönüne çevrilir (KK16).
- Pijamaları çıkarılıp yastığının altına konulur (KK3) .
- Göz kapakları kapatılır (KK16,35,11).
- Kapı açık bırakılır (KK3).
- Pencere açılır oda havalandırılır (KK7,25,36,20).
- Yüzük, saat, takma dişi varsa çıkartılır (KK3).

2.2. Ölümün Duyurulması

Ölümün duyurulması işlemi, ölen kişinin yakınları tarafından yapılmaktadır. Ölen kişinin evindeki ağlama sesleri, eve gelen giden kişilerin artması, ölümü haber veren davranışlardır. Ölen kişinin yakınları tarafından din görevlilerine haber verilir ve sela okunması istenir, bu yaygın bir uygulamadır. Uzakta olan yakınlarla, ölüm haberi verilmeden önce hastalandı, ağırlaştı veya sizi sayıklıyor gibi haberler verilir. Ölünün yakınlarına yardımcı olmak için ölenin sevenlerine haber vermek geciktirilmez. Bu durumu Serdar Mahallesi'nde görüştüğümüz kaynak kişi Coşkun Acar “ölenin yakınları camiye haber verir” şeklinde açıklamaktadır. Tavşantepe

Mahallesi'nde görüştüğümüz kaynak kişi Çiğdem Özarış “*mahallede ölüm olduğunda akrabalar Tavşantepe Cem evine haber verir*” ifadesini kullanmıştır. Görüştüğümüz kaynak kişilerden Tavşantepe Mahallesi'nde oturan Cemal Demirkır “*Roman olmayan bir yabancı erkek biz “Gaco”deriz, mahallenin yüksek bir yerine çıkararak ölü olduğunu diğer komşulara duyurur*” sözleriyle daha çok kişinin haberdar olduğunu belirtmiştir. Bu sayede ölüm sonrasında dikkat edilmesi gereken hususlara komşu kültürlerin hassasiyeti sağlanmıştır.

2.3. Ölüm Akabindeki Âdetler

Ölünün öte dünyaya gönderilişinde ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korunmanın tipik belirtileri yatarken, kimilerinde de hijyenik endişeler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır (Örnekle, 1977: 214).

Ölen kişinin ölümden korkmaması için daha önce ölen yakınlarına ait olduğunu bildiği bir eşyanın odada onun görebileceği bir yerde tutulması sağlanarak daha rahat edeceği nefesini kolay teslim edeceği şeklindeki uygulamayı gerçekleştirdiklerini kaynak kişilerimizden Gönül Turgay aktarmıştır.

Alan çalışmalarımızda görüştüğümüz kaynak kişilerden elde ettiğimiz ölüm akabindeki adet ve uygulamaların diğerleri şunlardır

- Ölen kişinin göz kapaklarına gül yaprağı konulur (KK20).
- Ölen kişi evden çıkana kadar odası süpürülmez (KK20).
- Ölünün yaşadığı yere kapıya veya duvara çivi çakılır (KK6).
- Gözü hasret gitmesin diye kapatılır (KK,11.21.27).
- Çenesi bir bezle bağlanır (KK,11,21,27).
- Eli ayağı bağlanır (KK,11,27).
- Ölünün başında sabaha kadar mum yanar (KK11,21).

2.4. Defin Hazırlığı Defin İşlemi (Ölünün Gömülmesi)

Ölüm olayının gerçekleşmesinin ardından vakit kaybetmeden defin hazırlıkları başlar. Mevtanın veya defin hazırlıklarının fazla bekletmeden yapılması uygundur. Uzak yerden gelecek akrabaları varsa en fazla bir gün bekletilir. Kavak ve gürgen ağacından yapılan tabut içine yerleştirilen mevtanın sosyal konumuna göre çeşitli simgeler kullanılır, bu simgeler genellikle ölen kadınsa çember, erkekse havlu, Şehitse bayrak şeklindedir.

- Çalışma yaptığımız alanlarda kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler şöyledir:
- Uzak yerden gelecek akrabaları varsa bir gün bekler yoksa o gün gömülür (KK34).
- Mulo kıyafetleri çıkarılarak ılık suyla yıkanır ve sabunlanır (KK13).
- Dudak arası, burun deliği ve kulakları temizlenir (KK13).

- Cenazenin yıkandığı sudan artan kısım ayak basılmayan bir yere dökülür (KK13).
- Mevta beyaz patiska kumaşıyla kefenlenir (KK1,16,34).
- Ölü kadınsa yakın bir akrabası tercihen kızı yıkar (KK26).
- Yıkanmadan artan su çukur kazılır ve oraya atılır (KK6).
- Kefene sarılmadan önce hoş kokular sürülür (KK6).
- Mevtanın eli ayağı bağlanır (KK14,11).
- Cenaze kefene konulduktan sonra ölenin yüzü açılır ve yakınlarına gösterilir (KK11,19).
- Çocuklara mevta gösterilmez sıkıntıya düşerler (KK23).
- Eskiden “*Mulaz*” bir gün evde saklanırdı şimdi hastanede kalıyor (KK6).

Ölümün gerçekleşmesinin ardından yıkama ve kefenleme ile ilgili hazırlıklar başlar. Erkek ve kadın için ayrı olarak uygulanan bu işlemlerde önce yıkama ve daha sonra kefenleme gerçekleşir. Ezan vaktine bir iki saat kala cenaze “*tenesir*” denilen bir yere yatırılır. Ölünün dışarıdan görülmemesi için kapalı bir yer tercih edilir. Erkek ölüyü erkek, kadını ölüyü kadının yıkaması uygundur. Kadın ölüleri kadının yakın akrabaları ve eğer uygulayabiliyorsa kızının yıkaması tercih edilen bir durumdur. Çalışmalarımızdaki kaynak kişilerin aktardığı genel düşünce cenaze yıkamaktan çekindikleri yönündedir. Cenazenin rüyalarına girmesini istemediklerini, bu nedenle din görevlilerini çağırdıklarını belirtmişlerdir.

Cenazenin taşınması ve gömülmesi sırasında gerçekleşen uygulamalar şöyledir:

- Tabutun üstüne ölü kadınsa yazma erkekse havlu konulur (KK7).
- Tabutun arkasından bir kova su dökülür (KK34).
- Cenaze önce sol sonra sağ omuza alınır (KK20).
- Cenaze mezara konulana kadar ayakta bekletilir (KK20).
- Cenazenin geçeceği yerde uyuyan çocuk varsa uyandırılır (KK6,17).
- Cenazenin geçtiği yolda müzik varsa susturulur (KK33).
- Cenazeni üstünden kedi atlarsa uğursuzluktur (KK7).
- Kabrin üstü örtülürken sırayla en yakınları toprak atar (KK7).
- Toprak atılan kürek elden ele verilmez yere bırakılır tekrar alınır (KK15).
- Cenaze gömüldükten sonra başında imam kalır (KK34).
- Mezara kırk defa Tebareke suresi okunan ibrik içindeki su dökülür (KK34).
- Ölen kişi kadınsa tabutun üstündeki yazma su dökülen ibriğe bağlanır (KK2,16).
- Din görevlisi kabir sorularını sorar “*talkın*” verir (KK34).
- Mezar ıslatıldıktan sonra ölüyü temsil eden bir çubuk dikilir (KK36,16).

Çalışma yaptığımız alanlarda ölen kişinin ölüm şekline göre eğer bedeni zarar görmüşse yıkama işlemi yalnız su serpme şeklinde yapılır. Döşeğiyle gömme işlemi de aynı şekilde zarar görmüş, parçalanmış mevtalar için uygulanmaktadır.

3. ÖLÜM SONRASI

3.1. Ölü Evi (Yas Evi-Cenaze Evi)

Kocaeli’nde yaşayan Romanlar ölü evine “*yas evi*”, “*cenaze evi*” gibi isimler vermektedir. Yas evine ölüm olayını duyan kişilerin erken gitmesi uygundur. Bu süre mümkünse üç gün içinde olmalıdır. Uzak yerde olanlara ve haberi duymamış olanların taziyeleri sonraki günlerde de kabul edilip hoşgörüyü karşılanmaktadır. Yakınlarını kaybeden insanlar günlük yaşantılarından farklı olarak birtakım uygulamalar gerçekleştirirler. Ölümün verdiği üzüntüyü hafifletmek, ölenin öte dünyada rahat etmesini sağlamak temelli olan bu uygulamaların en belirgin özelliği ölü evinin ve yakınlarının yas tutması ve ölü evine yas evi denmesidir. Cenaze evinin önüne bırakılan ayakkabı ve eve gelip gidenlerin sayısı, ölen kişinin yakınlarının ağlama sesleri “*bu evde cenaze var*” “*biri ölmüş*” gibi bir düşünce oluşturmaktadır. Ölen kişiyi yakınları evde ve evin önünde ağlayarak üzüntülerini ifade ederler. Cenaze eviyle ilgili uygulamalar şöyledir:

- Cenaze evinin önüne ayakkabı konulur (KK26).
- Konu komşu cenaze evine yemek götürürler (KK4,1, 25,35).
- Yedi gün boyunca mevlit okunur (KK4,14,25,35).
- Her cuma ve pazartesi mevlit okutulur (KK25).
- Yedisinde, kırkında ve elli ikisinde mevlit okunur (KK4,14,25,35).
- Ölen kişi için lokma dökülür veya helva yapılır (KK19).
- Ölü evinde üç gün mum yakılır (KK19,33).
- Ölü evine giren kelebek veya kuş gibi canlıların ölünün ruhundan olduğuna inanılır (KK67).
- Ölü evinin kapısında üç gün yıkama suyunun ateşi yakılır (KK24).
- Etrafta bir düğün dernek varsa ölü evine haber verilir gönül alıp izin istenir, yakın akrabaysa düğünü derneği erteler (KK24).
- Gelen ziyaretçilere lokum ve gül suyu ikram edilir (KK18,27).

Cenaze evinde ölünün yakınları taziyeleri kabul eder ve yakını kaybeden kişilere başsağlığına giderken çay ve şeker götürülür. Yas evine gelen kişilerin yakınlarına söyledikleri taziye cümleleri şöyledir:

- Allah rahmet eylesin (KK17).
- Mekânı cennet olsun (KK18).
- Yattığı yerde huzur bulsun, mezarında bol bol muz yesin (KK7).
- Allah sabırlar versin (KK19).

- Allah başka acı göstermesin (KK13,29)
- Başınız sağ olsun (KK1,16)
- Hüküm Allah'ındır (KK22).
- Miracı mübarek mekânı cennet olsun (KK22).
- Bir Allah'ın emri Takdiri ilahi neylersin (KK35).
- Allah taksiratını affetsin (KK22).
- Bir gün hepimizin başına gelecek bugün sana yarın bana (KK7).
- Tutulan matem süresi uzun bir dönem olarak gerçekleşmekte yas evine ve yakınlarına göre değişiklik göstermektedir. Yasın bitme süresi kırk gün veya elli iki gün olarak sayılmaktadır. Mevta için yedi gün dua okunur daha sonra kırkıncı gün mevlidi yapılır ve elli ikinci gün yine mevlit okutulmaktadır. Ölen kişinin ölümünün ardından geçen bir yıllık süre sene-i devriyesi olarak adlandırılır ve mevlit okutulur (KK36).
- Her pazartesi ve perşembe günü ölünün ruhunun evini ziyaret ettiğine inanılır (KK18).

Romanlar temizliğe oldukça önem vermektedir ve özellikle evlerinin içini temiz tutmaya göstermiş oldukları gayret ölüm sonrası ölü evinde de kendini gösterir. Ölen kişinin ardından evde bulunan halıların yıkanması, evin badana boya yapılması çalıştığımız dört mahallede de görülmektedir.

3.2. Ölü Yemeği

Ölenin ruhu ya da canı için verilen''ölü yemeği''ölümle ilgili adet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturur. Ölü evine ölenin yakınlarının acısı büyük düşüncesiyle komşuları yemek götürür. Bu uygulamada komşuların acısını paylaşmak ve onlara yardımcı olmak amacı vardır. Ölünün yakınları cenaze günü kurulan masalarda taziyeye gelenlere yemek verir. Yemek uygulaması, dua okunan diğer günlerde de devam etmektedir. Ölünün maddi durumuna göre yemek uygulaması değişiklik gösterir. Ölü yemeği yerine bazı aileler lokma veya helva vermektedir. Çalışma yaptığımız alanlarda ölen kişinin ardından yapılan yemek uygulamaları şöyledir:

- Ölü evinde birkaç gün yemek pişmez (KK14,36).
- Cenaze evinin önünde taziyeye gelenlere yemek verilir (KK14,36).
- Ölünün duasının okunduğu yedi, kırk, elli iki, günlerde yemek verilir (KK14,36).
- Ölünün her sene devrinde yemek verilir (KK14,36) .
- Ölünün evinde pazartesi ve perşembe günleri helva kavrulur (KK15,17).
- Ölünün ilk günü ve üçüncü günü lokma dökülür (KK5).
- Üçüncü gün'' langide'' hamur yapılır (KK6).

3.3. Ölünün Eşyaları

İlkel dönem insanları, ölümün tam olarak bir yok oluş anlamına gelmediğine; ölen kişinin yaşamını herhangi bir şekilde sürdürdüğüne, geride bıraktıklarıyla ilişkiler kurduğuna, hatta onların günlük yaşantılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebildiğine inanmışlardır (Örnek, 1977: 224). Çalışmalarımız sırasında Kandıra Akçakayran Mahallesi'nde ölen kişinin kıyafetlerine verilen önemin çok olduğunu belirledik. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerden Bahçe Ersoy Ölen kişi kadınsa kocasının gömleği göğsüne, erkekse karısının çemberi göğsüne konularak gömüldüğünü belirtmiştir.

Ölen kişi ailesinde derin bir üzüntü yaratır. Ölen kişiyi sevenler acılarını paylaşmak ve onu gittiği âlemden rahat ettirmek huzura kavuşturmak için gerçekleştirilen davranışlar içinde ölünün eşyalarıyla ilgili inanmalar da çalışma yaptığımız alanlarda farklılıklar gösterir.

Ölünün kıyafetlerini pijamalarını yastığının altına koymak Akçakayran ve Tavşantepe Mahallelerinde uygulanmaktadır. Görüştüğümüz kaynak kişilerin bu konudaki diğer uygulamaları şöyledir:

- Ölünün kıyafetleri çayıra çimene çıkarılır kötü ruhu çıksın diye. Ölenin kıyafetlerini çayıra çimene çıkarıp bir ağaca asılır amaç üzerlerindeki kötü ruhların çıkmasıdır. (KK4).
- Açık alanda ağaca asılır (KK4,25).
- Ölünün kıyafetleri dere kenarına konulur ki suya karışsın ruhu arınsın (KK2,24)
- Ayakkabıları kapının önüne konulur (KK27).
- Kızı varsa hatıra diye sandığında bir iki parça eşyasını saklar (KK4).
- Fakir fukaraya dağıtılır (KK27,36).
- Ölünün pijamaları yastığının altına konur (KK6).
- Ölen kişinin kıyafetlerini Ormana atarsın, atmazsan Ahrette gölge kalır (KK23) .
- Yüzüğü, saati varsa en küçük oğluna verilir (KK24).
- Tespih varsa büyük oğluna verilir (KK24).
- Eşyalar fakire dağıtılır (KK15).

3.4.Ruhla İlgili İnanmalar

Anadolu halkının tasarımlarına göre ruh, kişiyi gerek sağlığında, gerekse ölümünden sonra yaşatan bir cevherdir. İnsanın sağlığında bedenindeki organların birinde eğleşen ve insana hayat gücü sağlayan ruh, ölümden sonra da sahibinin bir çeşit sembolü olarak yaşamını sürdürmektedir (Örnek,1971:61). Beden geçici, ruh

kalıcıdır. İnsan bedeniyle değil, ruhuyla mücadele eder. Ruh ölmez, beden ölür (Altun, 2008: 179).

Ruhun ölümle bedeni terk ettiğine ancak ölen kişinin ruhunun zaman zaman yaşadığı yeri ziyaret ettiğine inanan Romanlar ölen kişinin ruhunun rahat etmesi için dualar okuyup yemekler vermektedirler. Ölen kişinin öteki dünyada rahat etmesi için türbe ziyareti yaparak, ölünün ruhunun rahatlatıldığına inanan Romanlar özellikle Çorbacı Arap Baba ve Elif Ana Türbesi'ni ziyaret etmektedir. *Mulo* veya *mulaz* olarak isimlendirdikleri ölü aynı zamanda ruhtur ve bir insana görünürse dua etmesi gerekmektedir. Kaynak kişilerden Aynur Özmetek “*Ölünün ruhu kıyamet kopunca yerine yerleşir gezer ve gider*” demektedir. Çalışma yaptığımız her dört mahalle de ruha inanmaktadır. Kaynak kişiler ruh inancıyla ilgili düşünceleri ve ruh denilince nasıl bir anlam çıkardıklarını şöyle belirtmiştir:

- Ruh, kişi öldükten sonra “*lamba yanıyor mu, evim kalabalık mı, oturuyorlar mı*” diye gelip bakarmış (KK15).
- Ruh, bedenden insan ölür ölmez çıkar, ruh bedenden ayrıdır, ruh çıkar beden kalır (KK11).
- Ruh, can çıktığı için bedenden ayrılır; canlıyken ruh bedeni terk etmez (KK11).
- Ardımdan dua okunuyor mu? Yas tutuluyor mu? Diye gelir (KK19).
- Cuma akşamları ve bayram akşamları gelir (KK24).
- Olmadık zamanlarda evde kelebek vb. canlılar dolaşırsa, bu birinin ruhu olduğuna yorulur (KK6,24).
- Ölürlen zorlanan moraran inleyen insanın ruhu zor çıkıyor demektir (KK7).
- Ruh insanın kalbindedir (KK24).
- Ruh her yerdedir, ölünün eşyalarına da siner (KK6,24).
- Cenazenin yüzü soğuktur, Cahiller korkar (KK27).
- Mezarından bir şey koparırsan, alırsan ruhu seni rahat bırakmaz (KK27).
- Kıyafetleri ağaca asmasan ruh gitmez (KK6).

3.5. Ağıt Söyleme Yas Tutma

Ölen kişinin ardından duyulan üzüntü yaslarla kendini gösterir. Ölüm karşısında çaresiz kalan insanın duyduğu derin üzüntüsünü aktardığı pek çok davranış vardır. Bu davranışlar bazen beden diliyle bazen sözle gerçekleşmiştir. Ölen kişinin arkasından, yapılan yas törenine ağıt töreni denilmektedir. Ağıtlar genellikle kadınlar tarafından söylenmekte ve “*Ağlayıcı*” manasına gelen kelimelerle adlandırılmaktadır. Serdar mahallesinde oturan ve cenazeleri yıkayan Şerife Özcan'ın aktardığına göre ölen kişinin yakınları ölüm olayı gerçekleşince

ölü evinin önüne oturarak yakınlarını kaybetmenin verdiği acı ile yüksek sesle ağlarlar (KK22).

Ağıt söyleme ve yas tutma ile ilgili uygulamalar şöyledir:

- Allah büyüktür, doğrusunu bilir (KK6,23).
- Ölüme sabır lazım, Allah bilir (KK2).
- Canımızı Rabbim verdi, Rabbim alır (KK16) .
- Ölüm bir kavuşmadır (KK23).
- Ağlamak iyidir gülemezsin cenazenin peşine ağlayacaksın (KK7).
- Çok ağlarsan mevtayı ter içinde bırakırsın (KK24).
- Ölen kadınsa kocası kırk gün sakal kesmez (KK24).

Ölen kişinin ardından Ağıt söyleme ve kişinin yakınlarından özellikle de eşlerinden beklenen bir durumdur. Eş eğer ağlamıyorsa ayıplanmaktadır. Eşlerinin ölümünün ardından ağıt yakma Kocaeli Romanlarında görülen bir durumdur. Tavşantepe Mahallesi'nde yaşayan Yaşar Güz eşiyle küçük yaşta severek evlendiğini ve eşini kaçırdığını ve eşine olan sevgisi sebebiyle bir daha evlenmediğini söylemektedir. Eşine olan bağlılığını ve acısını matemini gönlünde yaşadığını aktaran Yaşar Güz, eşini ölümünden sonra sık sık rüyasında gördüğünü ve elleri açık bir şekilde kendisine doğru geldiğini aktarırken; “*Eğer evlenseydim matemini tutmasaydım rüyama da elleri kapalı gelirdi*” sözleriyle eşinin ölümünden sonra ona duyduğu sadakati aktarmaktadır. Yaşar Güz eşinin ölümünün ardından acısını şu cümlelerle aktarmaktadır:

- Ekmeği yüz kişi ile yerdin
- Nur içinde yatasın
- Karayağız toparlak bir kadındın
- Yaşın küçüktü seni kaçırdım
- Çemberi göğsüne koydun
- Ben büyüdüm dedin herkese
- Kaşlarımın karası yüreğimim yarası
- Saçlarının karası yüreğimin yarası.

Görüşme yaptığımız kaynak kişiler içinde Akçakayran Mahallesi'nde ve Tavşantepe Mahallesinde oturan Romanların eşlerinin ölümünün ardından evlenmeyi pek tercih etmedikleri belirlenmiştir. Çocuğu olanların “Hayırlı Gün” dedikleri Cuma gününde babalarına evlenmek isteyip istemediklerini sormanın bir gelenek olduğu, isteyen evlenip, istemeyenin eşinin yasını tuttuğu belirlenmiştir.

3. 6. Mezarlıklar-Mezar Ziyaretleri

Kabir ziyareti için belli bir gün yoktur; her zaman yapılabilir. Genellikle arife veya bayram günü tercih edilir. Yaşadıkları yerlerin şehir mezarlıklarına olan

mesafesi de bu durumu etkilemektedir. Çalışma yaptığımız alanlarda “dünya malı dünyada kalır” düşüncesi benimsenmiştir fakat mezara toplumsal yapı içindeki rollere göre birtakım simgeler bırakılmaktadır. Mezar ziyaretlerinin öncesi veya sonrasında Tavşantepe Mahallesi’nde yaşayan Romanlar mahallede bulunan Çorbacı Arap Dede Türbesini ziyaret etmektedirler.

Mezar ziyareti esnasında kaynak kişilerin aktardığı uygulamalar şöyledir:

- Gece mezarlıktan geçilmez (KK1).
- Mezarlıklar parmakla gösterilmez (KK25).
- Mezarlığa yakın yerlere çiş yapılmaz (KK25).
- Mezarlıktaki bitkiler veya yemişler koparılmaz (KK28).
- Mezarın bir yanına kuşların su içmesi için oyuk yapılır (KK28).
- Mezara basılmaz, üstünden atlanmaz (KK11,28,33).
- Mezarlığın yanından geçerken dua okunur (KK11,33)
- Mezarlığın yanından geçerken müzik varsa kapatılır (KK11,33)

3.7. Mezar Taşı

Mezar taşı Kocaeli Romanları arasında ölen kişinin ve ailesinin ekonomik durumuna göre şekillenmektedir. Görüşme yaptığımız kaynak kişiler nerde mezar yeri bulurlarsa ölen kişiyi oraya gömdüklerini, tercihen oturdukları mahallelere yakın istediklerini belirtmişlerdir. Akçakayran Mahallesi’nde yaşayan Bahçe Ersoy mezar Başına çember bağlamanın uygulandığını fakat eskisi kadar çok olmadığını belirtmiştir.

Mezar taşı ve mezar etrafında gelişen uygulamalar şöyledir:

- Mezar taşı mermerden olur (KK20).
- Mezar taşı yapılana kadar bu görevi tahta bir çubuk görür (KK27).
- Mezarın başındaki tahtaya ölen kişi kadınsa tabut üstündeki çember bağlanır (KK6,23).
- Mezara gül ve karanfil götürülür (KK26).
- Mezar sulanır (KK1,16,23).
- Mezar yabancı otlardan temizlenir (KK11).
- Ahiretin gölgesi servi ağacının dibine gömülür (KK11).
- Mezar taşının üstünü okumak unutkanlık yapar (KK36).
- Ölüm gurbette gerçekleşiyse cenazenin memleketine getirilir. Mezarı evine yakın olur (KK28).

Ölen kişinin rahat etmesi huzur içinde yatması için gereken bütün şartları yerine getirmeye özen gösteren Romanlar mezarlıklarını ziyaret etmekte ve itina göstermektedir.

Mezarlarına gül ve karanfil gibi bitkiler diken Romanlar bayram, arife gibi günlerde mezar ziyaretlerinde bulunurlar (KK25).

3.8. Ölümle İlgili Atasözleri ve Deyimler

Ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrasında ölüm olayı ve ölü ile ilgili kullanılan yaygın ve kalıplaşmış ifadeler şunlardır:

- Ölenle ölünmez (KK36).
- Ölümün yüzü soğuktur (KK23).
- Ölüden cahiller korkar (KK24).
- Ölüm Allah'ın emri (KK16,33).
- Ölüm girmedik ev olmaz (KK2).
- Ölümün çaresi yok (KK3,27) .
- Ölü evinde ağlamasını, düğün evinde gülmesini bilmeli (KK7) .
- Ölümünden öte köy yok (KK3).
- Her canı fanidir (KK21).
- Ölene ağlanır gülemezsin (KK21).

SONUÇ

Halk kültüründe hayatın geçiş dönemleri olarak isimlendirilen aşamalardan sonuncusu olan ölüm olayı, Kocaeli Romanlarının yaşantılarında araştırılmış ve bu çerçevede gelişen adet, inanma, tören ve uygulamalar belirlenmiştir. Kocaeli Romanları için ölüm döneminin öteki dünyaya geçerken kolay olması, geride kalanların sabır ve huzurlu olması temelinde şekillenen, inanç, adet, töre ve törenleri oluşturduğu gözlemlenmiştir. Kocaeli ili Kandıra ilçesinin Akçakayran Mahallesi, İzmit ilçesinin Kozluk, Serdar, Tavşantepe Mahalleleri araştırma alanımızı oluşturmuştur. Bu dört mahalle içinde farklı ve benzer ölüm uygulamalarına rastlanmıştır. Bu uygulamalardaki çeşitliliğin ve farklılığın nedeni Kocaeli Romanlarının farklı göç yollarını kullanarak farklı zamanlarda Kocaeli iline yerleşmeleridir. Ayrıca göç etikleri yerlerin kültürlerini benimsemeleri ve göçerlik özelliklerini yer yer sürdürmeleri bu kültürel çeşitliliğin nedeni olarak saptanmıştır. Alan araştırmamızda Kocaeli ilinde yaşayan Romanların yaşamış olduğu sosyal ekonomik ve dinsel değişim ve bu süreç içerisindeki kültürel etkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler içinde dinsel tutum ve davranışların etkileri görülmüştür. Alevi inancını benimseyen Romanlar ve Sünni inancı benimseyen Romanlar arasında uygulama farkları olduğu görülmüştür. Alevi inancına bağlı olanların Tavşantepe Mahallesi'nde yaşayanlar ve Serdar Mahallesi'nde yaşayan Bohçacılar ve Akçakayran Mahallesi'nde yaşayan Romanlar olduğu görülmüştür. Kozluk Mahallesi'nde yaşayan Romanlar kendilerini Sünni olarak tanımlamaktadır. Görüştüğümüz kaynak kişiler kendilerini "Roman" olarak tanımlamaktadır ve kendilerine böyle hitap edilmesini istemektedir. Romanlar yaşadıkları mahallelerde bir arada yaşamayı tercih etmişlerdir. Yaşadıkları mahallelerin dışına taşmamayı tercih etmemekte ve bunun

kendilerini daha güvende ve huzurlu hissettirdiğini belirtmektedir. Saha çalışmaları sırasında her dört mahallede yaşayan Romanların Romanca bildiği, yaşça büyük olanların dili kullandığı ve ölümle ilgili inanmalarda roman diline ait kelimelerin kullanıldığı belirlenmiştir. Alan araştırması sırasında kaynak kişilerle görüşülerek günlük yaşantıları içinde ölüm geçiş dönemi uygulamaları gözlemlenmiş araştırma alanımızda mahallelere gidilerek, kaynak kişilerin evleri ziyaret edilmiş, yas evlerine gidilmiş, mahalle kahvehaneleri ve meydanlarında kaynak kişilerle görüşülmüş, ibadet yerleri ve mezar ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanımızda otuz altı kaynak kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüştüğümüz kaynak kişilerin yaş ortalamaları kırk yaş üstüdür. Daha erken yaşlarda olan kaynak kişilerin ölüm olayına dair bilgilerinin kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin tamamı ölen kişinin ruhunun gelip gezdiğine inanmaktadır. Ölen kişiden sonra doğanlara o kişinin isminin verilme âdeti romanlar tarafından çok uygulanmamaktadır. Genellikle doğa isimlerinin verildiğine. Ölüm sonrası verilen isimlerde romanların doğaya ve ruha bakışlarının izleri olduğu belirlenmiştir. Bahçe, Mevsim, Yazgülü, Bulut, Tomurcuk, Çiçek, Servi gibi isimler ölen kişinin ailesin ölüm olayından sonra vermeyi tercih ettikleri isimlerden bazılarıdır. Ölüm olayının ardından ölümlerinin rahat etmesi ve onların bu dünyadan göçerken yerine getirilmesini istedikleri dileklerin gerçekleşmesi için İzmit ilçesi sınırları içinde yer alan Tavşantepe Mahallesi'ndeki Çorbacı Arap Dede Türbesi ve Balören köyünde yer alan Elif Ana Türbesi, Keçeci Seyit Ahmet Türbesi ölüm sonrasında ziyaret edilen inanç yerlerindedir.

KAYNAKÇA

- Altun, Işıl (2008), *Kocaeli Suadiye Çepni Halk Kültürü*. İstanbul: Ofis Matbacılık.
- Banarlı, Nihat Sami (1976). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C.1 İstanbul: MEB Basımevi.
- Boratav, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru İstanbul*. Gerçek Yayınevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1977). *Türk Halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KANDIRA AKÇAKAYRAN MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K1	İhsan Okatan	Kandıra/Kocaeli/1979

K2	Seyhan Okatan	Konya/1979
K3	Canan Demirkıran	Kandıra/Kocaeli/1996
K4	Gülben Özmetek	Kandıra/Kocaeli/2000
K5	Nazan Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1993
K6	Bahçe Ersoy	Edirne/1938
K7	Aynur Özmetek	Kandıra/Kocaeli/1964
K8	Koray Ersoy	Kandıra/Kocaeli/1997
K9	Sercan Ersoy	Kandıra/Kocaeli/1993
K10	Vural Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1967
K11	Selma Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1969
K12	Nilgün Ersoy	Kandıra/Kocaeli/1978
K13	Razettin Demirbozan	Kandıra/Kocaeli/1975
SERDAR MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K14	Sebehet Sevinç	Silivri/İstanbul-1948
K15	Selma Demirbozan	Konya-1975
K16	Necmi Sevinç	Fener/İstanbul/1949
K17	Saniye Sap	Kocaeli-1960
K18	Gülbahar Kartal	Kocaeli-1955
K19	Fetiye Bayar	Kocaeli-1970
K20	Kenan Karakurt	Kocaeli/1949
K21	Güler Acar	Kocaeli/1950
K22	Şerife Özcan	Kocaeli/ 1957
TAVŞANTEPE MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K23	Yaşar Güz	Tavşantepe/ 1945
K24	Metin Güz	Tavşantepe/ 1968
K25	Emine Güz	Tavşantepe/1998
K 26	Çiğdem Özarış	Tavşantepe 1978
K27	Ayşe Özarış	Tavşantepe/ 1945

K28	Fatma Özarış	Tavşantepe/ 2000
K29	Kadriye Güz	Tavşantepe/1972
K-30	Rahmi Demirkıran	Gebze/ 1945
K31	Hüsnü Dede	Adapazarı /1950
K32	Muzaffer Üney	Kandıra / 1948
KOZLUK MAHALLESİ		
Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi
K33	Elif Kartal	İzmit/1991
K34	Salih Göbekçioğlu	İzmit/1988
K35	Zeliha Görtay	İzmit/1979
K36	Gönül Turgay	İzmit/1955

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.